

Asia: VN/13551/2019

Valtioneuvoston periaatepäätös Kiertotalouden strategisesta ohjelmasta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Valtioneuvoston kiertotalousohjelman visio on kunnianhimoinen. Jotta vuonna 2035 hiilineutraali kiertotalousyhteiskunta olisi menestyvän taloutemme perusta, pitää monen asian muuttua nopeasti. Esimerkiksi materiaalikulutuksemme Suomessa henkeä kohden on Euroopan suurinta ja luonnonvarojen käyttöä ja materiaalien kierrätysastetta kuvaavissa Euroopan tilastoviraston indikaattoreissakaan Suomi ei pärjää. Erittäin huolestuttavaa on myös se, että TKI-rahoituksemme ei ole enää kuin Euroopan keskikastia.

SAK pitää valtioneuvoston kiertotalousohjelmaa koskevaa periaatepäätösluonnosta etupäässä kannatettavana. Ilmaston lämpeneminen, luonnon monimuotoisuuden hupeneminen sekä ylikulutus ovat aikamme suuria ongelmia, joihin on löydettävä ratkaisuja. Yksi laaja-alainen ja horisontaalinen ongelmanratkaisu on kiertotalouteen siirtyminen.

Kiertotalouteen siirtyminen kiinnostaa SAK:ta ja sen liittoja myös siksi, että se vaikuttaa sekä tapaan tehdä työtä että tarjolla olevan työn laatuun ja määrään. Jotta siirtymä onnistuu myös työntekijöiden mielestä reilusti, on yritysten liiketoimintamallien muuttuessa ennakoitava samalla koko henkilöstön osaamistarpeiden muutokset ja suunniteltava uusien taitojen koulutuskokonaisuudet.

Työntekijöille oikeudenmukainen siirtymä sisään kiertotalousstrategiaan

Kiertotalouden edistymisen esteiksi on periaatepäätösluonnoksessa tunnistettu niin asenteet, osaajapula, investoinnit vakiintuneisiin toimintamalleihin, iso kynnys uusien liiketoimintamallien käyttöönottoon sekä hintojen heikko ohjausvaikutus. Myös SAK tunnistaa nämä esteet. Eteenpäin päästään vain, kun näihin haasteisiin etsitään ratkaisut yhdessä.

Aivan kuten hiilineutraaliin, myös kiertotalouteen siirtyminen onnistuu varmimmin, kun se tehdään YK:n ja ILO:n työntekijöille oikeudenmukaisen siirtymän periaatteiden mukaan. Erityisen tärkeää on ennakoita kiertotaloustoimien sekä positiiviset että negatiiviset työllisyysvaikutukset ja työntekijöiden koulutustarpeet.

Koska kyseessä on kokonaisvaltainen muutos niin elinkeinoelämän toimintamalleissa kuin yhteiskunnan päätöksenteossa ja tavassa toimia, on tärkeää, että ammattiyhdistysliike on päättämässä niin kiertotaloussuunnitelmasta, sen toimenpanosta ja seurannasta. Toistaiseksi näin ei ole aina käynyt. SAK:lta ei esimerkiksi pyydetty virallisesti lausuntoa tästä kiertotalousstrategian periaatepäätöksestä. SAK:ta ei myöskään pyydetty mukaan sidosryhmänä kiertotalousstrategian Uusi suunta -valmistelun yhteydessä.

Esitämme, että ohjelman etupäässä hyvin harkittua ja perustelua neljättä vision tavoitetta ”kiertotalouden läpimurto on tehty innovaatioiden, digitaalisten ratkaisujen, fiksun sääntelyn sekä vastuullisten sijoittajien, yritysten ja kuluttajien avulla.” laajennetaan toimijaryhmien osalta siten, että se sisältää myös työntekijät. Ilman ammattiyhdistysjärjestöjä tai esim. ympäristö- ja sosiaalialan kansalaisjärjestöjen osallistumista myös toisen tavoitteen ” Valintamme ovat tulevaisuuskestäviä ja vahvistavat reilua hyvinvointiyhteiskuntaa” voi jäädä pelkäksi tyhjäksi kirjaimeksi.

Ministeriöiden toimet kiertotalouden edistämiseksi

Esitetyt kiertotalouden kannusteet etupäässä kannatettavia

SAK kannattaa jäteveron korottamista ja laajentamista. Tosin tässä esityksessä korottamista tarkastellaan vain kiertotalouden näkökulmasta. Pidemmällä tähtäimellä jäteveroa pitäisi laajentaa koskemaan suurempaa osaa eri jätteitä. Myös maa-ainesvero ja kaivosveroesitykset ovat kannatettavia. Kaivosveroesitys mahdollistaa esim. kaivostoiminnan ympäristöriskien sekä toisaalta myös alueen palvelujen kattamisen nykyistä paremmin. Kierrätysteollisuuden sähköveroluokan alentaminen on myös tärkeä, sillä nykyinen minimiä korkeampi sähköveroluokka hidastaa kiertotaloutta ja heikentää alan kilpailukykyä. Verotus kun vaikuttaa kierrätysmateriaalien kysyntään. Myös edellytyksiä vahvistaa kiertotalouden palvelumalleja on tärkeää edistää.

Erittäin tärkeää on myös lisätä rahoitusta vähähiilistä kiertotaloutta edistävälle tutkimus-kehitys- ja innovaatiotoiminnalle (TKI), ekosysteemitöimille sekä erityisesti teollisuuden tuotanto- ja materiaaliteknologioiden demonstraatio- ja laiteinvestoinneille. Myös datatalouden uusia sosiaalisesti kestäviä ratkaisuja on perusteltua rahoittaa, kuten tuotteiden uudelleenkäyttöä ja teollisuuden sivuvirtojen hyödyntämistä.

Rakentamisen vähähiiliset kiertotalousratkaisut on tärkeää saada liikkeelle mm. julkisella sektorilla periaatepäätösluonnoksessa esitetyin keinoin. Lisäksi tarvitaan toimia siirtymän nopeuttamiseksi yksityisellä sektorilla.

Kiertotalouden markkinoita edistettävä tuotteiden eliniän, kestävyys ja kierrätysmateriaalien käyttöä parantamalla

Kiertotalousmarkkinoiden vahvistaminen etenee varmimmin, kun toimia kiertotalouteen siirtymiseksi todellakin tapahtuu yrityksissä. SAK:n mielestä tuotteiden eliniän ja kestävyys sekä kierrätysmateriaalien käytön edistäminen tarvitsevat kaikki omat toimensa. Yksi keskeinen tapa edistää asiaa on vaikuttaa EU:n ekosuunnitteludirektiiviin, siten että se laajenee. Myös kiertotalouspalveluiden ja viranomaisyhteistyön parantaminen on tärkeää.

On haastavaa ennakoida kiertotalous keskeisimmät sektorit ja toimet

Suomi on siirtynyt yhä enemmän jatkuvasti auki olevaksi palveluyhteiskunnaksi. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että aukioloajoista riippumattomat palvelut ovat jo nyt muuttaneet merkittävästi kuluttajien käyttäytymistä ja lisänneet näin logististen ratkaisujen kysyntää. Samalla myös varastoinnin ja kuljetusten ympäristövaikutukset ovat lisääntyneet.

Ehdotuksessa korostetaan kuntien ja alueiden roolia kiertotalouden edistämässä mm. maankäytössä ja kaavoituksessa. Maankäyttö ja kaavoituspäätöksiä tehtäessä niiden olisi huolehdittava siitä, että kunnat huomioisivat elinkeinoelämän lisäksi nykyistä paremmin myös kansalaisten ja työntekijöiden tarpeet. Muuten vaarana on, että alueiden palvelurakenteet tukevat kiertotaloutta edistävää yrittämistä, mutta eivät ilmasto- ja ympäristötavoitteiden saavuttamista edistävää työssäkäyntiä, asumista ja palvelurakennetta.

Kansalaisten ja kuluttajien lisäksi työmarkkinatoimijoilla ja oppilaitoksilla on merkittävä rooli toimintatapojen ja kulttuurien muutoksessa. Kun luonnonvarojen käytön kansallisia sopimuksia solmitaan, olisi sopimaan kutsuttava myös palkansaajat vastuuministeriöiden, Kuntaliiton sekä yritysten lisäksi.

-Toimivien kiertotalouden ekosysteemien käynnistyminen on erittäin tärkeää. Siksi on perusteltua laajentaa teollisten symbioosien toimintaa ja FISS-toimintamallia (Finnish Industrial symbiosis system) sekä vahvistaa toimia ekosysteemien kehitys- ja kasvukiihdyttämöiden sekä niiden kansainvälistymisen osalta. Kuten kiertotalousohjelman tiedepaneelikin arvioi, vaativat molemmat toimenpiteet kuitenkin vielä paljon ennakkotyötä ennen varsinaisia toimia. Myös kiertotalouden design -ohjelma on saatava käyntiin.

- On positiivista, että ehdotuksen tavoitteisiin kuuluu kiinteistö- ja rakennusalan kiertotaloustietoisuuden ja -osaamisen lisääminen. Kiinteistö- ja rakennusallalla on suuri potentiaali kierrätykselle, erityisesti materiaalikierrätykselle ja sen myötä työllisyydelle. Koska ala ei ole vielä kovin pitkällä kiertotalouteen siirtymisessä, on laaja kiertotaloustietoisuuden lisääminen toimialalla tärkeää. Mm. kiertotalouden muutososaaja-verkoston tyyppiset toimet ovat kannatettavia. Lisäksi tarvitaan todennäköisesti kuitenkin myös vero- ja ohjaustoimia, jotta kiinteistö- ja rakennusalan kiertotalouteen siirtyminen nopeutuisi.

-Myös palveluliiketoiminnan edistäminen on tärkeä osa kiertotalouteen siirtymistä. Tehtävä on kuitenkin haastava, sillä onnistuminen tarkoittaa käytännössä suuria muutoksia esimerkiksi valmistavan teollisuuden ja palveluammattien osalta. Tästä syytä kokonaisuutta on syytä harkita tarkkaan ja tehdä vaikutusarviot, ennen kuin esitetään tärkeimmät toimet.

Toisaalta, VNK:n ehdotuksen palvelunäkökulma on suppea, sillä palveluita käsitellään pitkälti teollisuuden tarjoamien palveluiden näkökulmasta yksityisten palvelualojen jäädessä sivuosaan. Erityisesti yksityisille palvelualoille kohdennetuissa ilmasto- ja ympäristötoimissa olisi tärkeää tunnistaa toimialan sesonkiluonteisuus ja yritysten heterogeenisyys. Esimerkiksi matkailu- ja ravintola-alalla toimivien yritysten koko vaihtelee merkittävästi, jonka seurauksena pienten yksittäisten yritysten on vaikeampaa selviytyä niille kohdistetuista velvoitteista. Samoin yritysten resurssit innovoida ja investoida eroavat merkittävästi toisistaan.

VNK:n periaatepäätösluonnoksessa ei ole myöskään tunnistettu kulttuuri- tai taidesektoria. Vaikka kiertotalous synnyttäne pitkällä tähtäimellä alalle säästöjä, ei tuotantorakenteiden uudistamisen edellyttämiä investointeja pystytä tekemään ilman yhteiskunnan tukea. Ainakin alkuun kulttuuri- ja taidesektoreille olisi saatava kiertotalouden synnyttämien uusien työtehtävien täyttämiseen julkista tukea.

-Myös kiertotalouden digitalisaatiota koskevien toimenpiteiden vaikutusarviointien tekeminen on todella tärkeää ennen toimenpiteistä päättämistä. Monilla alan ratkaisuilla on suuri potentiaali, mutta kiertotalouden osalta digitalisaatioon liittyy vielä paljon avoimia kysymyksiä koskien mm. toimijoiden roolia, liiketoimintamalleja sekä kustannustehokkuutta sekä mahdollisesti omistajuutta, kuten tiedepaneelikin toteaa.

Kiertotalouden innovaatiot, digitalisaatio ja osaaminen

Periaatepäätösluonnoksessa on tunnistettu erinomaisesti osaamisen ennakoinnin ja työelämässä tarvittavat kestävä kehityksen, digitalisaation ja jatkuvan oppimisen keskeiset roolit onnistuneen kiertotalouteen siirtymisen ennakohehtona. Kaikki esitykset kiertotalousosaamisen sisällyttämiseksi osaksi koulutusjärjestelmää ja työelämäosaamista ovat kannatettavia.

Myös yritysten, tutkimuslaitosten ja kehitys- ja innovaatiotoimijoiden yhteistyön merkitys tuodaan selkeästi esille. Ohjelman tueksi suunniteltu TKI-rahoitus ml. vihreän kehitysohjelman rahoituksen kera voi edesauttaa ekosysteemien kehitystä nopeallakin aikataululla.

Myös sosiaaliset kestävän kehityksen tavoitteet mukaan kiertotalouspolitiikkaan

Kestävän kehityksen tavoitteita käsitellään periaate-esityksessä vain ulkopoliittikan näkökulmasta. Ensisijaisesti tavoitellaan ekologisen kestävyuden vahvistamista. Tavoitteet ja esitetyt toimet ovat sinänsä kannatettavia, sillä ne voivat vahvistaa Suomen vientivetoista taloutta ja työllisyyttä. Tämä ei kuitenkaan riittäviä kestävän kehityksen vahvistamiseksi kiertotaloudessa. Ekologisen kestävyuden lisäksi kiertotalouteen siirtymisessä on aivan keskeistä onnistua parantamaan talousjärjestelmän sosiaalista kestävyyttä niin kansallisesti, EU:n sisämarkkinoilla, kuin globaalisti.

Lisäksi työllisyyteen liittyvissä toimissa on huomioitava aina säällisten työehtojen edistäminen. Kiertotalousohjelmaan liittyvien toimien on oltava sellaisia, että ne kunnioittavat olemassa olevia työehtosopimuksia ja työntekijöiden oikeuksia. Esimerkiksi tavoitetta ”Kestävät tuotteet ja palvelut ovat talouden valtavirtaa ja jakamistalous arkipäivää” tulisi syventää siten, että se kattaa selkeästi yritysten sosiaalisen vastuullisuuden myös jakamistalouteen liittyvässä työnteossa. Yrityksiä ei saa kannustaa luomaan ansaintalogiikkaansa työehtojen polkemiselle.

Myös työturvallisuuden vahvistaminen on sisällytettävä kestävän kiertotalouden tavoitteisiin ja toimenpiteisiin. Esimerkiksi jätteiden kierrätykseen ja raaka-aineiden uusiokäyttöön liittyvien mittareiden tulee olla sellaisia, että ne eivät kannusta yrityksiä saavuttamaan tavoitteitaan työntekijöiden työturvallisuuden kustannuksella. Ehdotuksen mukaan Suomen yhtenä tavoitteena on vahvistaa kierrätysmateriaalien markkinoita. Kiertotalousohjelman tarkempia toimia määriteltäessä onkin tärkeää luoda yhteiset pelisäännöt sille, millaista biomonitorointia esimerkiksi jätteitä kierrättäviltä kiertotalousyrityksiltä ja kiertotalouden tuottamia tuotteita ja palveluita myyviltä/välittäviltä yrityksiltä edellytetään erilaisten kemiallisten vaaratekijöiden osalta.

Sidosryhmäfoorumit ja määrälliset mittarit ohjelman seurantaan

Kiertotalousstrategian toimenpiteitä on syytä hioa, priorisoida ja konkretisoida edelleen itse seurannan lisäksi, jotta asetetuissa tavoitteissa onnistutaan. Tämä onnistunee esim. ohjelman seurantaan varten suunnitelluissa sidosryhmäfoorumeissa. Niissä olisi tärkeää kutsua mukaan kaikki työmarkkinatoimijat.

On perusteltua asettaa määrälliset tavoitteet ja esittää toimenpiteitä niiden toteuttamiseksi kiertotalousstrategialle. Valitut mittarit vaikuttavat hyvin harkituilta. Tosin yritysten monimuotoisuus haastaa kiertotaloudelle asetetuista mittareista erityisesti sellaisia, joiden toteutumiseen vaikuttavat mm. kuntien tai vuokranantajien toiminta.

SAK esittää, että vähäpäästöisempää yhteiskuntaa ja kiertotaloutta edistävän mittaristoon lisättäisiin myös sellaisia indikaattoreita, joiden kautta seurattaisiin toimien ja esimerkiksi innovointiin kohdistuvien tukien vaikuttavuutta. Näiden mittareiden seuranta tulisi jatkaa ohjelmakauden (2021-2024) jälkeen, koska esimerkiksi innovaatiotukien ja työhön liittyvien toimintatapojen muutosten todellista vaikuttavuutta voidaan arvioida vasta useamman vuoden tai vuosikymmenen päästä.

Vision saavuttamisen näkökulmasta tärkeä kysymys on, miksi VNK esittää, että primääriraaka-aineiden kotimainen kokonaiskulutustason määrittely ei sisällä vientituotteiden valmistuksen käytettyjä luonnonvaroja. Jos näin, niin missä ja kuka seuraa kotimaisten vientituotteiden kokonaiskulutustasoja ja arvioi niiden kestävyyttä?

Riittävä rahoitus taattava erityisesti TKI-toimiin sekä työntekijöiden kiertotalousosaamisen vahvistamiseen

Kiertotalouteen siirtymistä edistävää toimintaa on rahoitettava riittävästi, jotta tavoitteeseen päästään. Onkin hyvä, että kiertotaloutta edistävää rahoitusta on jo olemassa ministeriöiden budjettikehyksissä niin TKI-rahoituksen kuin investointirahoituksen muodoissa sekä varattuna myös julkisten hankintojen teollisten symbioosien ja ekosysteemien kehittämiseen. Myös kertaluontoiset toimenpiderahoitukset, kuten taloudelliseen ohjaukseen liittyvät selvitykset, ovat perusteltuja.

Erityisesti TKI-rahoitus on kuitenkin vaatimatonta suhteessa tavoitteisiin. Toisaalta, esim. työntekijöiden kiertotalousosaamisen vahvistamiseen ei ole esitetty lainkaan varoja. Esitämme, että ohjelman resurssointia muutetaan näiltä osin.

Latvatalo Eveliina
SAK ry - Työehdot-osasto kansainvälisten asioiden asiantuntija Pia
Björkbacka